

Naixement i crisi del periodisme radiofònic

JOSEP M. MARTÍ

L'evolució del periodisme radiofònic en aquests darrers deu anys i, en general, l'experimentada pel mitjà en aquest mateix període cal contemplar-la en primer lloc, com el resultat de l'herència rebuda de les etapes històriques precedents i fonamentalment d'aquella que va començar el 1977 amb la recuperació de la llibertat d'informació. En segon lloc, per comprendre les coses que han passat, cal fer una lectura aprofundida del paper atorgat a la ràdio en el conjunt de la comunicació massiva al nostre país, les estratègies d'oferta programàtica dels emissors i la utilització que han fet del mitjà les audiències —cada cop més nombroses— que han guanyat en aquests temps.

Un tercer nivell d'acostament al tema està relacionat directament amb el paper que han jugat els professionals en tot aquest procés, el seu protagonisme en l'assoliment dels discursos periodístics específicament radiofònics, l'establiment d'unes rutines inèdites fins ara en la producció dels missatges i, per últim, l'aparició de determinades tendències que apunten cap a una certa aposta professional per a l'espectacularització i el doctrinarisme en la construcció d'aquests discursos radiofònics, com a conseqüència d'una voluntat de cercar la diferenciació i la notorietat enmig de la saturada oferta programàtica i que són el resultat de la competitivitat creixent que experimenta el mercat audiovisual.

Ràdio i Informació: un maridatge escadusser

Ara fa setanta anys que la ràdio va néixer com un invent curiós, no pas com a un mitjà de comunicació; les seves possibilitats difusores foren l'esquer que va transformar la "caixa de música" tal com l'anomenà l'enginyer de l'"American Marconi" D.Sarnoff, en un instrument al servei de la comunicació massiva. La informació va entrar a la ràdio de la mà de la lectura regular dels diaris; els periodistes radiofònics no existien i la premsa contemplava amb una certa curiositat un mitjà que li feia publicitat gratuïta.

El dia en què la ràdio va creure oportú no esperar que les notícies sortissin publicades als diaris per a emetrelles, va néixer de debò el periodisme radiofònic. En principi aquest fet fou als EEUU el motiu d'una llarga guerra entre empreses de premsa, agències de notícies i emissores; a d'altres països com a Catalunya, l'actualitat s'incorporà de forma natural en els continguts de la ràdio, assolint els programes específics com "La Palabra" (1930) que emetia Radio Barcelona un èxit remarcable.

La victòria en la batalla per l'immediatesa informativa va decidir en part l'orientació futura dels continguts programàtics del mitjà; a l'entorn d'aquesta primera etapa històrica es visqueren moments decisius: la utilització publicitària i informativa de la ràdio en les eleccions americanes, l'aparició de les emissions regulars de propaganda política per les ones hertzianes a l'Alemanya nacional-socialista, les emissions de pressió psicològica dels dos bàndols enfrontats en la Segona Guerra Mundial, les emissions en llengües estrangeres com a instruments de la guerra freda, etc...

Les primaveres informatives a l'Estat Espanyol i a Catalunya varen ser en aquests mateixos períodes curtes i conflictives. La ràdio s'estrenà en plena Dictadura de Primo de Rivera i després de l'oasi republicà, va prendre part ac-

tiva en la guerra civil tant en mans dels militars revoltats com en les dels partits i sindicats integrats en el Front Popular. En realitat mai es varen poder consolidar en tot aquest període serveis informatius regulars a les emissores existents, el periodisme radiofònic més o menys específic es va limitar a algunes col·laboracions escadusseres d'escriptors que habitualment publicaven a la premsa.

Sense tradició ni hàbit en el periodisme radiofònic, la llarga etapa franquista va resoldre el problema atorgant el monopoli de la informació a Radio Nacional de España: durant més de trenta anys les úniques informacions que es varen poder escoltar a les emissores espanyoles i catalanes varen ser aquelles farcides de referències continuades als principis ideològics del règim i, en tot cas, prèviament censurades.

Del silenci a l'eclosió informativa

52 A les acaballes de la Dictadura, en aquell període que anomenem com a tardofranquisme es produïren els primers intents de trencament del monopoli informatiu quan, sota la fórmula de recreació i aprofundiment de les notícies donades per RNE, la SER va posar en marxa un magazine paradigmàtic ("Hora XXV"-1972) conduït per M. Martín Ferrand. D'una manera més silenciosa i, per tant, menys coneguda algunes emissores comarcals i ràdios més o menys "il·legals" es decidiren a intentar salvar com podien els entrebancs de la censura prèvia i el control polític, donant quelcom més que la informació local i "provincial" que els estava autoritzada.

Des de la mort del general Franco fins a l'assoliment de la normalitat informativa a la ràdio, varen transcórrer dos llargs anys en els quals les emissores no podien reflectir plenament l'ebullició política que vivia el país; l'episodi més paradigmàtic i trist d'aquest trànsit es va produir el 15

de Juny de 1977, data en què se celebraren les primeres eleccions democràtiques, la nit de les quals el Ministerio de Información y Turismo va impedir que les emissores donessin cap tipus de resultats.

Passat un llarg i calurós estiu, la ràdio va recuperar la paraula llibertat i la informació es va constituir de forma progressiva en protagonista quasi exclusiva dels seus continguts programàtics. Paradoxalment i malgrat la llarga espera, aquest fet va agafar quasi de sorpresa als propis mitjans i l'absència de professionals del món del periodisme es féu notar. Emparats en una estructura quasi gremial i derivada de l'antic sindicat vertical, els "radiofonistes" de tota la vida: locutors, realitzadors, guionistes i fins i tot tècnics, reivindicaren el dret a convertir-se en periodistes i d'aquesta manera barrar el pas als professionals d'altres mitjans (essencialment de la premsa) i a aquells qui sorgien de les Facultats de CCII acabades d'estrenar, als quals acusaven d'envair un territori tancat i exclusiu.

Malgrat l'escepticisme amb què el periodisme escrit contemplava les possibilitats informatives de la ràdio i, tot i la difícil assumpció empresarial de l'augment de costos que la incorporació de la informació representava, la ràdio va fer seus no solament els gèneres programàtics tradicionals de notícies (butlletins i diaris parlats) sinó també tots aquells que Prado anomena com d'organització de la polèmica: els debats, les taules rodones, els cara a cara, etc...

Algunes de les pàgines informatives més brillants de la transició es varen escriure a programes com el "Directo" de RB, la "Hora XXV" de la SER o "La Nit" de Ràdio Espanya de Barcelona i els nombrosos informatius de moltes emissores comarcals; per un altre costat, en les campanyes electorals, els referents obligats eren els debats organitzats per les ràdios, com el que es va efectuar al Palau de Congressos de Montjuïc amb motiu de les primeres eleccions al Parlament de Catalunya.

La nit del 23 de Febrer, la radiodifusió espanyola i catalana varen passar la darrera revàlida davant de l'opinió pública, la ciutadania i la resta dels mitjans de comunicació, bo i demostrant no solament la seva aposta en favor de la democràcia, sinó, i fonamentalment, les seves possibilitats d'immediatesa informativa. Amb el crèdit guanyat, els serveis informatius deixaren de ser un luxe més o menys opcional per a les emissores, per a convertir-se en un element consubstancial en la producció del missatge radiofònic trencant d'una vegada la imatge de mitjà de comunicació alienant d'utilitat exclusiva per a mestresses de casa desvagades.

Canvis estructurals i funcionals

De 1981 ençà la radiodifusió espanyola i la catalana en particular, han experimentat encara més canvis importants, la qual cosa ha suposat noves transformacions. El primer d'ells ha estat l'ampliació de l'oligopoli radiodifusor amb la incorporació de noves emissores institucionals (autonòmiques i municipals essencialment), privades comercials, les anomenades pirates i d'altres vinculades a moviments alternatius i de base; el segon ha estat el creixement exponencial de l'oferta programàtica, centrat bàsicament en la banda de FM en què Catalunya ha estat pionera; per últim i com a conseqüència directa dels anteriors, s'ha produït un creixement progressiu de l'audiència que ha assolit a casa nostra percentatges molt elevats, els quals se situen a l'entorn del 60 per cent de la població major de 14 anys pertanyents gairebé a totes les categories i nivells socials.

Aquesta fase expansiva ha incidit directament en les transformacions experimentades en l'oferta programàtica informativa, les rutines en l'elaboració dels discursos, les condicions productives dels professionals i la mobilitat i/

o inestabilitat del mercat de treball. Sense vocació de ser exhaustius, els aspectes més importants que expliquen la dimensió real de les esmentades transformacions, són — entre d'altres— els següents:

— Crèdit informatiu i transformació de discursos.

Durant tota la transició i fonamentalment en els moments més difícils, la ràdio va guanyar la seva credibilitat com a mitjà de comunicació de masses enfront la premsa i sobretot la televisió, hereus ambdós d'unes certes projeccions negatives de l'audiència sobre la seva capacitat de manipulació informativa. Aquest crèdit atorgat globalment al mitjà i a les informacions que dona, ha estat transferit progressivament als personatges més populars i representatius de cada emissora o xarxa, els quals no solament han transcendit al propi programa, sinó que —a més— han sublimat un periodisme d'opinió molt particular, a la manera d'allò que podríem anomenar la filosofia dels “nous predicadors” els quals impregnen els discursos genèrics d'una part important de la radiodifusió (Del Olmo, E. Sánchez, J.M. García, I. Gabilondo, etc...)

— Una certa tendència a l'espectacularització de la informació. Conseqüència indirecta de l'anterior i en relació a la situació fortament competencial experimentada per l'oferta radiofònica, apareixen, tan des del punt de vista formal com de contingut, tendències clares a l'espectacularització, transformant fets de relleu menor en grans aconteixements, tot i degradant gèneres de debat i de discussió en xerrades de bogaderia (tertúlies i similars). En realitat es detecta una alteració de l'escala de valors que s'havia anat configurant a l'entorn de l'esmentada credibilitat del mitjà de cara a obtenir una certa notorietat enfront la competència.

— Exclusivitat de la mediació: limitació de la participació. El modus productiu dominant en la radiodifusió no ha aprofundit en els trets diferencials del mitjà sobre tot aquells que han permès històricament la circulació bi-

direccional de la informació, d'aquesta manera s'han anat invalidant les propostes *brechtianes* de transformació de la ràdio, d'aparell de distribució en aparell de comunicació. La participació dels oients es consolida en simulacres telefònics que són en realitat un ressò dels discursos que emeten els propis mitjancers a l'empara de criteris de professionalitat, racionalitat i, ai las!, objectivitat.

— **Normalització i equiparació de les rutines productives.** La ja esmentada manca d'una tradició informativa en els continguts programàtics de les emissores havia situat la ràdio a un nivell diferent a l'habitual al de la resta dels mitjans, sobretot dels escrits, pel que fa a la consolidació d'uns determinats hàbits en la utilització de les fonts, l'agenda i els criteris de noticiabilitat. En el període de la transició aquesta manca de tradició va donar peu a una certa espontaneïtat en la forma i en el fons dels esmentats continguts informatius. Malgrat el caire positiu que tenien aquests trets diferencials, en els darrers anys s'ha posat en evidència una certa tendència a la normalització i a l'equiparació amb les rutines productives habituals dels altres mitjans massius: la utilització de l'agenda com element determinant de la previsibilitat de les notícies, les estretes relacions amb la informació generada des del poder, els sumaris dels programes i el progressiu allunyament de la ràdio d'altres sectors socials i de temàtiques no convencionals que la ràdio havia acollit en una primera època, són les característiques bàsiques que defineixen un treball redaccional que cada vegada va fent més homogeni els productes que emeten les diferents emissores i cadenes de ràdio.

— **Inestabilitat laboral, precarietat professional.** La informació és un element molt valorat però no exclusiu ni indispensable per a configurar una determinada oferta programàtica. Durant molts anys l'existència d'una redacció mínimament estable ha estat com una mena de luxe per a l'empresa radiofònica; la de caire privat sovint ha es-

tat temptada a emprar opcions menys arriscades econòmicament i més rendibles a curt termini, en tot cas, ha intentat relativitzar al màxim els costos reals en la producció de la informació: el resultat d'aquesta precarietat de mitjans ha fet paleses un seguit de circumstàncies específiques; en primer lloc, la poca competitivitat del lloc de treball radiofònic en comparació amb els de la premsa i la televisió, com a conseqüència, molts professionals s'han plantejat com a passatgera la seva estada en la ràdio i això ha motivat alhora un alt índex de mobilitat que ha impedit la conformació de redaccions estables on fossin possibles els processos d'aprenentatge i de reciclatge professional entre nouvinguts i professionals antics. En un altre ordre de coses, cal constatar l'existència d'un cert *star-system* en la ràdio que a l'empara de notorietats obtingudes en altres mitjans —sobretot a la televisió— ha creat a l'interior de les emissores diferències substancials de valoració econòmica i professional entre periodistes que realitzen tasques semblants.

Aquest inventari, no exhaustiu, defineix en esborrany algunes de les qüestions que conformen la pràctica del periodisme radiofònic en l'actualitat a casa nostra i que han de marcar el seu futur immediat; honestament pensem que, malgrat l'accelerat creixement del sistema audiovisual, caldrà trobar un espai i un temps per a la reflexió d'aquesta problemàtica específica abans no acabem tots empassats per un model comunicatiu que ens converteix als professionals radiofònics en peces seriadades d'un procés que cada vegada ens és més aliè. ■